

Political Participation in Recovery During Martial Law

UDC 323.21:352/354:355.01

DOI: <https://doi.org/10.15421/1726160>**Krasikov Ivan**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0002-0444-7662>, krasikov_i@365.dnu.edu.ua*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)*

Abstract.

Relevance. The recovery of Ukrainian territorial communities under martial law requires effective mechanisms of citizens' political participation to ensure transparent decision-making, strengthen trust in local self-government, and improve recovery governance. The purpose. The study examines citizens' participation in local recovery decision-making, identifies factors influencing civic engagement, and substantiates ways to improve recovery governance through participatory democracy.

Results. The theoretical foundations of participatory democracy and the international and Ukrainian frameworks for public participation are analyzed. The empirical study covered seven territorial communities in Dnipropetrovsk, Mykolaiv, Sumy, and Chernihiv regions and included 841 respondents, seven focus groups, and four round tables. Only 4% of respondents knew about Comprehensive Recovery Programmes, more than 70% were unfamiliar with official recovery documents, and 46% considered public oversight of recovery funding necessary to prevent corruption. Participation depends on awareness, access to digital tools, socio-economic conditions, and the quality of communication between local authorities and communities. The study confirms the value of combining online consultations, digital platforms and petitions with face-to-face meetings and other offline channels, especially in rural, de-occupied and frontline communities.

Conclusions. Effective recovery requires institutionalized public participation, transparent communication, and a combination of digital and traditional participation tools. Formalizing participation procedures at all stages of recovery can increase transparency, accountability, public trust, and reduce corruption risks. Participation should be inclusive and adapted to local conditions. This strengthens the legitimacy and effectiveness of recovery decisions.

Keywords: participatory democracy, political participation, local governance, community recovery, inclusivity, digital platforms, civil society organizations

Політична участь у відновленні під час воєнного стану

Красіков Іван*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Анотація

Актуальність. Відновлення територіальних громад України в умовах воєнного стану потребує ефективних механізмів політичної участі громадян, здатних забезпечити прозорість прийняття рішень, зміцнення довіри до місцевого самоврядування та результативність управління відновленням. Мета. Досліджено особливості участі громадян у прийнятті рішень щодо відновлення громад, визначено чинники громадської активності та напрями вдосконалення локальної політики засобами партисипативної демократії.

Результати. Проаналізовано теоретичні засади партисипативної демократії та міжнародні й національні нормативно-правові основи громадської участі. Емпіричне дослідження охопило сім громад Дніпропетровської, Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей, 841 респондента, сім фокус-груп і чотири круглі столи. Встановлено, що лише 4 % опитаних знають про програми комплексного відновлення, понад 70 % не знайомі з офіційними документами відновлення, а 46 % вважають необхідним громадський контроль за використанням коштів для запобігання корупції. Рівень участі залежить від поінформованості, доступу до цифрових інструментів, соціально-економічних умов та якості комунікації влади з громадою. Обґрунтовано доцільність поєднання онлайн-консультацій, цифрових платформ і петицій з очними зустрічами та іншими офлайн-каналами, особливо у сільських, деокупованих і прифронтових громадах.

Висновки. Ефективне відновлення потребує інституціоналізації громадської участі, прозорої комунікації та поєднання цифрових і традиційних інструментів залучення. Нормативне закріплення процедур участі на всіх етапах відновлення сприятиме прозорості, підзвітності, довірі громадян і зменшенню корупційних ризиків. Такий підхід забезпечує можливість різних соціальних груп впливати на визначення пріоритетів, контролювати реалізацію проєктів та брати участь в оцінюванні результатів відновлення.

Ключові слова: партисипативна демократія, політична участь, місцеве самоврядування, відновлення громад, цифрові платформи, громадські організації

Вступ.

Станом на грудень 2025 року загальна сума прямих збитків, завданих інфраструктурі України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, сягнула 195,1 млрд дол. США. Найбільших руйнувань зазнали Донецька, Харківська, Луганська, Київська, Чернігівська, Миколаївська та Херсонська області – території, які перебували під окупацією або на яких тривали бойові дії (World Bank et al., 2026). Крім матеріальних збитків, країна зазнала втрат, які неможливо оцінити у грошовому вимірі: загибель захисників і цивільних, руйнування та роз'єднання родин, викрадення дітей, травматичний досвід мешканців міст, селищ і сіл, які пережили бойові дії та окупацію.

Актуальність. Відновлення територіальних громад України в умовах воєнного стану потребує запровадження ефективних механізмів політичної участі громадян, які забезпечують прозорість прийняття рішень, підвищують довіру до органів місцевого самоврядування та сприяють ефективному використанню ресурсів відновлення. У контексті європейської інтеграції України особливого значення набувають розвиток партисипативної демократії та впровадження сучасних цифрових інструментів взаємодії влади і громадян.

Мета дослідження: дослідити особливості участі громадян у процесах прийняття рішень щодо відновлення на місцевому рівні та проаналізувати чинники, які на неї впливають. Першочергову увагу спрямовано на аксіологічні, інституційні, соціальні та інформаційні перешкоди залученню громадян до прийняття рішень, а також на вироблення рекомендацій для локальних політик, покликаних підвищити інклюзивність рішень щодо відновлення територіальних громад.

У статті також розглянуто теоретичні підходи до розуміння політичної участі як основи демократії та її значення для легітимації влади і сталого розвитку громад. Під час підготовки публікації застосовано теоретико-аналітичний метод для дослідження концептуальних підходів до політичної участі, контент-аналіз даних про руйнування та відновлення регіонів України, міжнародних документів і національних нормативно-правових актів, а також використано результати комплексного дослідження, проведеного у січні–лютому 2024 року в межах проекту коаліції «Відновлення» ІСАР «Єднання» за підтримки Посольства США в Україні. Опитування охопило 841 респондента; проведено сім фокус-групових обговорень і чотири круглі столи за участю представників органів місцевого самоврядування та громадськості у семи територіальних громадах Чернігівської, Сумської, Миколаївської та Дніпропетровської областей.

Аналіз попередніх публікацій. Дослідження політичної участі у процесах прийняття рішень щодо

відновлення на місцевому рівні ґрунтуються на теорії партисипаторної демократії. К. Пейтмен трактує участь як рівноправну залученість до ухвалення рішень, а політичну рівність – як рівність впливу на їх результати. Демократичність у цій моделі оцінюється не лише за політичним «виходом», а й за розвитком соціальних і політичних компетентностей громадян (Pateman, 1970). Б. Барбер наголошує, що участь трансформує громадські уподобання через публічне обговорення, а політика, заснована на судженні, забезпечує глибшу легітимність, ніж політика торгу (Barber, 1984). Ю. Шайгородський розкриває значення політичної участі у формуванні громадської думки та поведінкових моделей громадян (Шайгородський, 2023). Д. Карамішев і В. Суворов обґрунтовують потенціал електронної демократії та SMART-рішень для розширення громадської участі у відновленні (Карамішев & Суворов, 2024). Ю. Лукашевський досліджує розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні та можливості їх удосконалення (Лукашевський, 2024). О. Суший розглядає адаптацію європейських практик партисипативного прогнозування до завдань повоєнного відновлення України (Суший, 2022), а І. Семененко, К. Серебряк і Я. Бурко аналізують партисипативність процесів відновлення і розвитку територіальних громад (Семененко та ін., 2023). Важливість підходу «знизу вгору» до планування реконструкції підкреслює Ф. Трефферс (Treffers, 2023). Отже, наукові праці підтверджують необхідність раннього, інклюзивного та інституційно забезпеченого залучення громадян, однак практичне застосування цих принципів у громадах під час воєнного стану потребує подальшого емпіричного дослідження.

Результати дослідження.

Питання політичної участі у прийнятті рішень щодо відновлення на місцевому рівні набуло особливої ваги, оскільки довіра до органів влади та ефективність їхньої діяльності перебувають під тиском викликів війни. У довгостроковій перспективі найбільші потреби у відбудові та відновленні зафіксовано у транспортному секторі – понад 96 млрд дол. США (82 млрд євро). Наступними є енергетика – майже 91 млрд дол. США (77 млрд євро), житловий сектор – майже 90 млрд дол. США (77 млрд євро), торгівля і промисловість – понад 63 млрд дол. США (54 млрд євро) та сільське господарство – понад 55 млрд дол. США (47 млрд євро) (World Bank et al., 2026).

Потреби в управлінні вибухонебезпечними предметами та розчищенні залишків руйнувань становлять майже 28 млрд дол. США (24 млрд євро). Станом на 31 грудня 2025 року було пошкоджено або зруйновано 14 % житлового фонду, що вплинуло на понад три мільйони домогосподарств (World Bank et al., 2026).

Практика останніх десятиліть є переконливим підтвердженням здатності українського суспільства до мобілізації. Це – й самоорганізовані громадські рухи (з регіональним представництвом) під час Помаранчевої революції та Революції гідності, й об'єднання волонтерів для допомоги добровольчим загонам у перші роки воєнного вторгнення Росії в Україну, й «позаінституційна» благодійна допомога переміщеним з тимчасово окупованих територій, і всенародний рух підтримки Збройних Сил України після початку повномасштабного воєнного вторгнення російських агресорів в Україну тощо. Наявність та ефективність таких форм самоорганізації є, на нашу думку, свідченням опанування широкими верствами сутності ідей громадянського суспільства, усвідомлення потреби безпосередньої участі в процесах суспільних трансформацій (Шайгородський, 2023).

Власне, фундаментом аналізу політичної участі у процесах прийняття рішень щодо відновлення на місцевому рівні є постулати прибічників теорії партисипаторної демократії. За Керол Пейтмен, партисипативна демократія – це не просто альтернатива представницькій моделі, а її критика та доповнення. Вона висуває серйозне питання: чи достатньо демократії лише на рівні виборів, чи потрібно розширювати її далі – у щоденне життя людей? Розширення участі – це шлях до більш глибокої демократії, яка враховує як ефективність, так і рівність. Це шлях до суспільства, де громадяни не лише мають право голосу, а й справжню можливість впливати на рішення, що визначають їхнє життя. Термін «участь» означає (рівноправну) участь у процесі прийняття рішень, а «політична рівність» – це рівність впливу на результати прийнятих рішень, що є зовсім іншим визначенням порівняно з сучасною теорією.

Нарешті, виправдання демократичної системи у теорії участі ґрунтується головним чином на людських результатах, які виникають у процесі участі. Цю модель можна охарактеризувати як таку, що вимагає максимального «входу» (участі) і де «вихід» включає не лише політики (рішення), але й розвиток соціальних і політичних здібностей кожної людини, створюючи таким чином зворотний зв'язок між виходом і входом (Pateman, 1970). Бенджамін Барбер вважає, що політика у партисипаторному форматі змушує уподобання й погляди здобувати легітимність, проходячи крізь випробування публічного обговорення і публічного судження. Ці уподобання й погляди виходять із цього процесу не просто легітимізованими, а трансформованими під впливом самого процесу.

Основна відмінність між політикою торгу й обміну та політикою трансформації полягає в тому, що в першому випадку вибір означає визначення серед наявних опцій і надання переможцю легітимності

через згоду, тоді як у другому – вибір замінюється судженням, яке спонукає людей змінювати та розширювати самі опції, оскільки вони бачать їх у новому, публічному світлі. З цієї причини рішення без спільного обговорення завжди є неповноцінним судженням і не може бути основою сильної демократичної політики. Партисипативна демократія вирішує публічні суперечки та конфлікти інтересів, піддаючи їх безперервному процесу обговорення, ухвалення рішень і дій. Кожен етап цього процесу є гнучкою частиною постійних процедур, укорінених у конкретних історичних умовах і соціально-економічній дійсності (Barber, 1984). Юрій Шайгородський підкреслює, що в «українському вимірі» політична та громадська участь має певні особливості – це ті, до яких досить складно застосувати статистичний інструментарій. Ідеться про необхідність урахування громадської думки (як регулятора соціальної поведінки), ігнорування якої призводить до протестної активності, натомість – опертя на яку – до суспільної консолідації задля досягнення спільної мети (Шайгородський, 2023).

Для підвищення ефективності місцевого самоврядування важливо забезпечити відкритий та прозорий процес комунікації між органами влади та громадою. Місцеві лідери повинні активно використовувати сучасні комунікаційні канали, зокрема соціальні мережі, веб-платформи, онлайн-консультації та електронні петиції, для залучення громадян до процесу ухвалення рішень. Оперативне інформування населення про важливі події, програми відновлення та зміни в місцевих політиках сприятиме підвищенню довіри до місцевої влади. Окрім того, ефективна комунікація дозволяє знижувати ризики непорозуміння та соціальної напруги, що особливо важливо в умовах кризових ситуацій або післявоєнного відновлення. Також важливим елементом є залучення громадян до обговорення питань місцевого розвитку. Це може бути реалізовано через організацію громадських слухань, форуми, де жителі мають можливість висловлювати свої пропозиції та побажання щодо розвитку території. Такий підхід сприяє створенню відчуття залученості громадян до процесу управління та формує у них відповідальність за майбутнє громади (Карамішев & Суворов, 2024).

Дмитро Карамішев та Валентин Суворов стверджують, що цифрові платформи для участі дійсно сприяють залученню більшої кількості мешканців громад до процесів прийняття місцевих рішень. Завдяки цим інструментам досягнуто значних успіхів у активізації громадян у підготовці відповідних рішень. Цифрові рішення та інструменти електронної демократії можуть суттєво розширити коло активних учасників у процесах повоєнного відновлення та забезпечити ефективну участь громадян у місцевих процесах прийняття рішень.

Серед ключових проблем і пов'язаних з ними ризиків впровадження концепції «Громадська участь 2.0» та реалізації технологічних рішень на основі web 2.0 у процесах та проєктах відновлення у повоєнний період як на рівні держави, так і громадських ініціатив можна відзначити дублювання функцій різних інституцій, чого слід уникати, низьку якість та достовірність інформаційного контенту, а також неузгодженість взаємодії з кінцевими бенефіціарами, що призводить до надмірної зарегульованості, несвоечасності оперативного прийняття рішень і реагування на запити, а також до нераціонального використання ресурсів, спрямованих на повоєнне відновлення об'єктів та інфраструктури. Щодо механізму впровадження смарт-рішень у залучення громадян до процесів, що пов'язані з вирішенням нагальних проблем воєнної та повоєнної відбудови, то розумна інфраструктура громад може включати різноманітні сервіси, що відрізняються інтерактивністю та сприяють залученню громадян до прийняття рішень щодо відновлення (Карамішев & Суворов, 2024).

У грудні 2023 – березні 2024 року громадські організації-члени Спільноти громадянського суспільства України «Відновлення» у межах проєкту «Аналітичне дослідження інструментів залучення мешканців до прийняття рішень щодо відновлення територіальних громад» за підтримки Посольства США через ICAP «Єднання», провели дослідження функціонування інструментів залучення громадян до процесу відновлення у постраждалих від війни громадах – тих, що було деокуповано та прифронтових. Дослідження відбувалося у три етапи. На першому етапі було проаналізовано нормативно-правові акти щодо політичної участі громадян у прийнятті рішень щодо відновлення на місцевому рівні: зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», якими передбачено прийняття програм комплексного відновлення областей, програм комплексного відновлення території територіальних громад (їх частин); зміни до Закону України «Про засади державної регіональної політики», якими у систему документів державної політики регіонального розвитку включено документи з відновлення та розвитку – плани відновлення та розвитку регіонів та територіальних громад; постанову Кабінету Міністрів №731 «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад», яка визначає критерії відбору територій де проходить відновлення та регулює загальний процес затвердження порядків з питань відновлення і розвитку; постанову Кабінету Міністрів №926 «Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації», котра регулює процес затвердження стратегічної містобудівної документації та регламентує процес подання пропозицій під час розробки документації та громадського обговорення

під час затвердження.

На другому етапі було проведено опитування громадської думки 841 респондента, які мешкають у Зеленодольській, Грушівській, Дмитрівській, Бучанській, Березнегуватській, Вознесенській та Охтирській громадах. Згідно з планом дослідження, реалізовано квотну вибірку за статтю, віком, типом поселення та районом проживання дорослого населення. Опитування репрезентативне як для міських, так і сільських територій та проведене з використанням методу інтерв'ю face-to-face за місцем мешкання респондента. Максимальна випадкова похибка опитування (без урахування дизайн-ефекту) не перевищує 4,8% з ймовірністю 0,95. Результати опитування свідчать, що лише 4% мешканців знають про існування Планів комплексного відновлення. Понад 70% не обізнані з жодними офіційними документами щодо відновлення, при цьому 41% вважають пріоритетом для громад ремонт доріг та водопостачання. Важливою тенденцією, яка була зафіксована у громадах, де проводилося опитування є нерівномірність активності представників різних соціальних груп. Найменшу активність проявляють мешканці з низьким рівнем доходів та освіти. Одружені виявляють більший інтерес до процесів відновлення, ніж неодружені. 46% респондентів вважають, що громадянське суспільство має контролювати процеси відновлення, аби запобігти корупції. При цьому, мешканці міських громад отримують інформацію переважно через електронні ресурси, тоді як у селах домінують офлайн-канали: старости, лідери думок, дані, розміщені на дошках оголошень (Антикорупційний кризовий медіацентр, 2023).

На третьому етапі дослідження у 7 громадах було проведено 7 фокус-груп, учасниками яких були посадові особи місцевого самоврядування даних громад, депутати рад, співробітники комунальних установ, місцеві громадські активісти. Зокрема, секретар Зеленодольської міської ради Дніпропетровської області Ольга Цицюра, у ході фокус-групи, яку модерував автор, зазначила, що рівень участі мешканців є нижчим, ніж очікує місцева влада. Учасники фокус-групи у Грушівській сільській громаді Криворізького району Дніпропетровської області, наголосили, що головним бар'єром для участі мешканців громади у прийнятті рішень щодо відновлення, є відсутність діалогу між мешканцями та виконавчими органами сільської ради (Osoby, 2024).

Рада Європи пропонує підтримувати місцеві та регіональні органи влади у створенні процесу прийняття рішень, що ґрунтується на більш активній участі та залученні всіх заінтересованих сторін, забезпеченні прозорості та інклюзивності, розкритті та доступі до інформації, за допомогою застосування широкого спектру інструментів участі, що дасть

змогу забезпечити сталу політику та рішення, які допоможуть розв'язувати найбільш нагальні проблеми та задовольняти потреби всіх громадян, зокрема тих, хто постраждав від війни, підтримувати впровадження інклюзивної та прозорої практики громадських консультацій із залученням організацій громадянського суспільства (ОГС) до визначення напрямів реформ, а також розроблення, реалізації та моніторингу реформ під час війни та у післявоєнний період. Дослідники наголошують на необхідності залучення плюралістичних політичних інститутів, громадянського суспільства та врахування гендерної рівності. Залучення молоді, переселенців, вразливих груп – важливий елемент партисипативного підходу (Рада Європи, 2023).

Централізм, властивий пострадянським країнам, шкодить розвитку громад і новостворених ініціатив (Семененко та ін., 2023). Партисипативне планування має замінити ієрархічні моделі управління (Суший, 2022).

Попри наявність досліджень, на практиці участь населення в процесах відновлення часто не реалізується. Досвід громадської коаліції «Відновлення» ICAP «Єднання», а також коаліції медіа та громадських організацій «Вікно Відновлення», у проєктах яких бере участь автор, свідчить, що політична участь може і повинна бути інтегральною частиною процесів відновлення під час воєнного стану. Найефективнішими виявляються ті механізми, які враховують локальний контекст, ґрунтуються на прозорості, забезпечують двосторонню комунікацію і підкріплені політичною волею до змін. Зокрема, інтерв'ю з представниками органів місцевого самоврядування та комунальних закладів Баштанського району у Миколаївській області, які проводив автор (SNIG-News, 2023), свідчать про наявність політичної волі у деокупованих громадах використовувати інструменти залучення мешканців до участі у прийнятті рішень щодо відновлення громад. Зокрема, розпорядженням начальника Снігурівської міської військової адміністрації одним з перших на деокупованих та прифронтових територіях було затверджено «Програму комплексного відновлення території Снігурівської міської територіальної громади Баштанського району Миколаївської області» (Снігурівська міська військова адміністрація, 2024).

Опитування мешканців на сайтах громад, у соціальних мережах та месенджері Viber як інструменти залучення до прийняття рішень щодо відновлення вже активно застосовують у деокупованих громадах Миколаївщини. Але це мають бути не одиничні заходи, а цілісні інтелектуальні системи – SMART-громади. Наприклад, їх основою може стати електронний застосунок участі громадян, який виконує не лише функцію збирання ініціатив і голосів, а й надає інструменти матеріального стимулювання активності мешканців. Сутність

моделі полягає в такому: за участь у процесах ухвалення рішень – таких як публічні консультації, електронні петиції, голосування, подання ідей чи участь в органах самоорганізації населення – громадяни отримують бонусні бали, що еквівалентні гривні (1 бал = 1 грн). Накопичені бали пропонується дозволити використовувати для часткової чи повної оплати муніципальних послуг, таких як громадський транспорт, комунальні послуги або доступ до культурних подій. Така система не лише активізує громадян, але й формує сталі практики участі на основі взаємної вигоди та довіри між владою і громадою (Лукашевський, 2024).

Втім, на тих територіях, де є проблеми з мобільним зв'язком та інтернет-з'єднанням або значна частина мешканців не має смартфонів та комп'ютерної техніки, важливим для участі громадян у процесах прийняття рішень щодо відновлення є безпосередній контакт з представниками місцевої влади, громадськими експертами, інтерв'юєрами та журналістами.

Наприклад, у деокупованих селах Баштанського району Миколаївської області, де відсутній стаціонарний інтернет-зв'язок, а частина мешканців не має смартфонів, головним джерелом інформації та комунікації з місцевою владою є газета «Вісті Снігурівщини», яку туди доставляють безкоштовно (постійного транспортного сполучення із містом та районним центром також немає).

Висновки.

Проведене дослідження підтвердило, що політична участь громадян є не допоміжним елементом, а необхідною умовою легітимного й результативного відновлення територіальних громад під час воєнного стану. Її значення полягає у забезпеченні суспільного контролю за визначенням пріоритетів, розподілом ресурсів і реалізацією проєктів, а також у формуванні довіри між мешканцями та органами місцевого самоврядування. Водночас наявність передбачених законодавством консультацій, робочих груп і процедур подання пропозицій сама по собі не гарантує реального впливу громадськості. Без зрозумілих правил відбору учасників, оприлюднення результатів обговорень і обґрунтування прийнятих рішень участь ризикує залишитися формальною.

Емпіричні результати засвідчили низький рівень поінформованості мешканців про офіційні документи відновлення: лише 4 % респондентів знали про існування відповідних комплексних програм, а понад 70 % не були ознайомлені з жодним документом планування відновлення. Водночас 46 % опитаних вважають громадський контроль за використанням коштів необхідним для запобігання корупції. Це виявляє суперечність між готовністю громадян контролювати відновлення та недостатнім доступом до інформації й механізмів впливу. Рівень

залучення залежить від соціально-економічного становища, освіти, типу поселення, якості комунікації місцевої влади та доступності цифрових каналів. Тому однаковий набір інструментів не може бути ефективним для всіх громад і соціальних груп.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні політичної участі у відновленні як цілісної системи взаємопов'язаних процедур, що має охоплювати весь цикл локальної політики – від виявлення потреб і формування пріоритетів до моніторингу виконання проєктів та оцінювання результатів. Практично доцільним є поєднання цифрових платформ, електронних консультацій і петицій з очними зустрічами, друкованими медіа, роботою старост, інтерв'юерами та громадськими організаціями. Така багатоканальна модель зменшує ризик цифрового виключення мешканців сільських,

деокупованих і прифронтових територій, людей старшого віку та громадян із низькими доходами.

Для інституціоналізації участі органам місцевого самоврядування доцільно затвердити локальні процедури залучення громадян до кожного етапу відновлення; встановити прозорі критерії формування робочих груп; завчасно оприлюднювати матеріали консультацій; фіксувати, оцінювати й публічно обґрунтовувати врахування або відхилення пропозицій; забезпечувати доступні офлайн-канали участі; регулярно звітувати про виконання програм та використання коштів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з порівняльним аналізом практик громад різних типів, оцінюванням фактичного впливу громадських пропозицій на бюджетні та планувальні рішення, а також розробленням показників якості й інклюзивності політичної участі у відновленні.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Антикорупційний кризовий медіацентр. (2023). Люди хочуть, а влада гальмує: що українці знають про післявоєнне відновлення у своїх громадах? <https://acmc.ua/lyudy-hochut-a-vlada-galmuye-shho-ukrayinczi-znayut-pro-pislyavoyenne-vidnovlennya-u-svoyih-gromadah/>
- Карамішев, Д., & Суворов, В. (2024). Реалізація інноваційних проєктів громадської участі у повоєнному відновленні з використанням інструментів електронної демократії та SMART-рішень. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*, 9, 32–46. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-9-32-46>
- Лукашевський, Ю. О. (2024). *Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі м. Львова)* [Дисертація доктора філософії, Національний університет «Львівська політехніка»]. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27292/disertaciya-rozvitok-instrumentiv-uchasti-gromadyan-u-miscevomu-samovryaduvanni-lukashevskiy.pdf>
- Рада Європи. (2023). *План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки*. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>
- Семененко, І. М., Серебряк, К. І., & Бурко, Я. В. (2023). Партисипативність процесів відновлення і розвитку громад України. *Журнал стратегічних економічних досліджень*, 6(17), 116–124. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.12>
- Снігурівська міська військова адміністрація. (2024). *Про затвердження Програми комплексного відновлення території Снігурівської міської територіальної громади Бахтанського району Миколаївської області*. <https://snigurivska-gromada.gov.ua/news/1728294285/>
- Суший, О. (2022). Партисипативне прогнозування: адаптація європейського досвіду до завдань повоєнного відновлення України. *Проблеми політичної психології*, 11(25), 142–160. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-91>
- Шайгородський, Ю. Ж. (2023). Політична участь як чинник формування громадської думки та поведінкових моделей громадян. У Г. І. Зеленько (Наук. ред.), *Політична система України: конституційна модель та політичні практики* (с. 400–445). ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737096/>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/0194436690897722>
- Barber, B. R. (1984). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. University of California Press.
- Osoby. (2024). У Дніпрі провели круглий стіл щодо залучення громадян до процесів відбудови у постраждалих громадах області. <https://www.osoby.com.ua/u-dnypri-provely-kruglyj-stil-shhodo-zaluchennya-gromadyan-do-procesiv-vidbudovy-u-postrazhdaloh-gromadah-oblasti/>
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- SNIG-News. (2023). Широкивська громада: першочерговим завданням після деокупації було повернути людей [Відео]. <https://snig-news.com.ua/lyudy/golova-shyrokiivskoyi-gromady-sergij-peresunko-pershochergovym-zavdanniam-pislya-deokupacziyi-bulo-povernuty-lyudej-video/>
- Treffer, F. (2023). People, participation and processes in rebuilding Ukraine at a crossroads. In *Design for resilient communities* (pp. 177–189). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-36640-6_13
- World Bank, Government of Ukraine, European Union, & United Nations. (2026). *Fifth Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (February 2022–December 2025)*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf>

REFERENCES

- Anti-Corruption Crisis Media Center. (2023). *Liudy khochut, a vlada halmuie: shcho ukraintsi znaiut pro pisliavoiennu vidnovlennia u svoikh hromadakh?* [People want it, but the authorities are slowing down: What Ukrainians know about post-war recovery in their communities]. <https://acmc.ua/lyudy-hochut-a-vlada-galmuye-shho-ukrayinczi-znaiut-pro-pislyavoyenne-vidnovlennia-u-svoyih-gromadah/>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/0194436690897722>
- Barber, B. R. (1984). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. University of California Press.
- Council of Europe. (2023). *Council of Europe Action Plan for Ukraine 2023–2026*. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>
- Karamyshev, D., & Suvorov, V. (2024). Realizatsiia innovatsiinykh proektiv hromadskoi uchasti u povoiennomu vidnovlenni z vykorystanniam instrumentiv elektronnoi demokratii ta SMART-rishen [Implementation of innovative public participation projects in post-war recovery using e-democracy tools and SMART solutions]. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia*, 9, 32–46. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-9-32-46>
- Lukashevskiy, Yu. O. (2024). *Rozvytok instrumentiv uchasti hromadian u mistsevomu samovriaduvanni (na prykladi m. Lvova)* [Development of citizen participation instruments in local self-government (A case study of Lviv)] [Doctoral dissertation, Lviv Polytechnic National University]. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/radaphd/27292/disertaciya-rozvitok-instrumentiv-uchasti-gromadyan-u-miscevomu-samovriaduvanni-lukashevskiy.pdf>
- Osoby. (2024). *U Dnipro provely kruhlyi stil shchodo zaluchennia hromadian do protsesiv vidbudovy u postrazhdalyykh hromadakh oblasti* [A round table on citizen participation in reconstruction processes in war-affected communities was held in Dnipro]. <https://www.osoby.com.ua/u-dnipro-provely-kruhlyj-stil-shchodo-zaluchennia-gromadyan-do-prochesiv-vidbudovy-u-postrazhdalyykh-gromadah-oblasti/>
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- Semenenko, I. M., Sieriebriak, K. I., & Burko, Ya. V. (2023). Partysypatyvnist protsesiv vidnovlennia i rozvytku hromad Ukrainy [Participatory nature of recovery and development processes of Ukrainian communities]. *Zhurnal strateichnykh ekonomichnykh doslidzhen*, 6(17), 116–124. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.12>
- Shaihorodskiy, Yu. Zh. (2023). Politychna uchast yak chynnyk formuvannia hromadskoi dumky ta povedinkovykh modelei hromadian [Political participation as a factor in shaping public opinion and citizens' behavioral models]. In H. I. Zelenko (Ed.), *Politychna systema Ukrainy: konstytutsiina model ta politychni praktyky* [Political system of Ukraine: Constitutional model and political practices] (pp. 400–445). I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737096/>
- SNIG-News. (2023). *Shyrokivska hromada: pershocherhovym zavdanniam pislia deokupatsii bulo povernuty liudei* [Shyrokivska community: The first task after de-occupation was to bring people back] [Video]. <https://snig-news.com.ua/lyudy/golova-shyrovskoyi-gromady-sergij-peresunko-pershocherhovym-zavdanniam-pislya-deokupatsiyi-bulo-povernuty-lyudej-video/>
- Snihurivska City Military Administration. (2024). *Pro zatverdzhennia Prohramy kompleksnoho vidnovlennia terytorii Snihurivskoi miskoi terytorialnoi hromady Bashtanskoho raionu Mykolaivskoi oblasti* [On approval of the Comprehensive Recovery Program for the territory of the Snihurivka Urban Territorial Community of Bashtanka District, Mykolaiv Region]. <https://snigurivska-gromada.gov.ua/news/1728294285/>
- Sushyi, O. (2022). Partysypatyvne prohnozuvannia: adaptatsiia yevropeiskoho dosvidu do zavdan povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Participatory foresight: Adapting European experience to the tasks of Ukraine's post-war recovery]. *Problemy politychnoi psykholohii*, 11(25), 142–160. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-91>
- Treffer, F. (2023). People, participation and processes in rebuilding Ukraine at a crossroads. In *Design for resilient communities* (pp. 177–189). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-36640-6_13
- World Bank, Government of Ukraine, European Union, & United Nations. (2026). *Fifth Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (February 2022–December 2025)* <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf>